

MODERN ORTADOĞU TARİHİ

TAR310

KISA ÖZET

1.ÜNİTE Ortadoğu Tarihine Giriş

ORTADOĞU TARİHİNE GİRİŞ

Coğrafya ve Jeopolitik

Ortadoğu tanımı coğrafi bir terim değildir. Siyasi bir tanımdır. Bu yüzden anlamı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Zira “doğu” herkes nazarında bir yönü ifade ederken “orta” kelimesi “neyin veya nerenin ortası” sorusunu da beraberinde getirmektedir. Yerkürenin hiç-bir yeri başka bir yer için orta değildir. İlk defa 1850’lerde İngilizlerin Hindistan’daki Sömürge idaresi tarafından iç yazışmalarında kullanılmakla birlikte; gerçekte bir kavram olarak literatürde kullanılması Amerikan tarihçi Alfred Mahan ile başlamıştır. Fakat bu ilk kullanımı ile Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki kullanımı aynı anlamı taşımıyordu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere’nin Mezopotamya’daki askeri faaliyet alanı “Ortadoğu”, Mısır’daki askeri faaliyet alanı da “Yakındoğu” olarak tanımlanıyordu.

Tarihin Belirleyici Rolü

Ortadoğu’yu anlayabilmek için iki önemli hususun algılanması gerekmektedir. Birincisi, tarih boyunca bu coğrafyayı şekillendiren kendi iç dinamikleri, ikincisi de uluslararası sistemin geliştirdiği dış dinamikleridir.

İç Dinamikler: Konumuzu ilgilendiren ve iki kıtaya yayılmış olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika tarihine genel bir bakış yapıldığında önemli bir detay daima gözden kaçmaktadır. Tarih içinde bu coğrafyanın geleneksel idari yapısı nasıldır ve uzun dönemli istikrar veya idare hangi yöntemlerle sağlanmıştır? İnsanlığın en eski tarihi, ayrıca birlikte yaşama veya çatışma kültürünün de kaynağı olan semavi dinlerin menşei bu bölgeler olduğu tespiti yukarıda yapılmıştır.

Dış Dinamikler: Bölge tarihinde normal devlet hayatını ve istikrarı sağlayan süreçler de eksik değildir. Ancak bu süreçlerde iç dinamiklerden ziyade dış dinamiklerin etkili olduğu müşahade edilmektedir. Merkezi gücünü etkin bir şekilde hissettirmeyen fakat parçalı siyasi yapılara şemsiye vazifesi görebilen, gerektiğinde de askeri güç kullanabilen hegemonik/başat güçler, imparatorluklar zaman zaman bölge tarihinde istikrarın kaynağı olmuşlardır.

İslam ve Siyasî Bütünleşme: Bilinen yazılı kaynaklara göre 1600 yıl boyunca varlıklarını yukarıda anlatılan tarzda sürdüren Araplarda en büyük değişim, hatta toplumsal devrim 610’lu yıllardan sonra İslam ile başlamıştır. Bu devir bir anlamda birleşme (kabilelerin konsolidasyonu) ve çevreye yayılma devri olmuştur. Nitekim dört halife döneminde Müslümanların Medine merkezli devleti Arabistan, Suriye, Irak, Mısır ve Batı İran’ı da içine alacak büyüklüğe ulaşmıştı ki, tarihte ilk defa Hicaz (Medine) merkezli böyle bir devlet ortaya çıkacaktı. Bir dizi siyasal örnekler öncülük edecek çeşitliliğe sahne olan bu dönem fazla uzun sürmedi.

ORTADOĞU TARİHİNDE TÜRKLER VE OSMANLI BARIŞI

Selçuklular ve Memlükler

Emevilerin son dönemlerinden itibaren varlıkları hissedilen hatta Abbasi ihtilalinde etkin olan Türk unsurlar da bugün Ortadoğu diye nitelenen coğrafyanın tarihinde etkin bir şekilde devreye girdi. Başka bir ifade ile bölge tarihine bir dış dinamik olarak dâhil oldu. 1055’te Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Bağdat’ta bir kurtarıcı olarak karşılandı. Zira dönemin bölgeyi dönüştürecek hegemonik/başat gücü Selçuklulardı. Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah dönemlerinde Abbasi hilafeti ayakta tutulabilmiş ama bu sefer de “bölünmüş bir iktidar tipi” ortaya

çıkmiştir. Moğollar 1258’de Bağdat’ı işgal ederek son halifeyi de öldürdüklerinde bu hanedanın sonunun geldiği kabul edilmişti. Ancak hanedanın kurtulan bir üyesi 1261’de Kahire’de bölgesel güç olmak isteyen Memluk Sultanı tarafından Abbasi halifesi olarak ilan edilince; hanedan Selçuklular zamanında olduğu gibi devam etme imkânı buldu. Müslüman olmalarına rağmen Memlûklerin üstlendikleri rol, İslâm’dan önce Arabistan ve Kuzey Afrika’da Roma’nın (Pax Romana) veya Sasanilerin rolünden fazla olmamıştır.

Osmanlı Barışı (Pax Ottomana)

Osmanlıların sahneye çıkışı ve özellikle İstanbul’un fethi akabinde Müslüman dünyasında güç merkezinin neresi olacağı rekabetinin baş gösterdiği muhakkaktır. Bu konuda, Osmanlı Devleti Fatih Sultan Mehmet’ten itibaren Müslümanlar üzerinde daha ziyade manevi/psikolojik otorite kurmak ile yetindiler. Ancak özellikle 1500lerde Portekizlilerin Hindistan’a yerleşip, Hürmüz Boğazı üzerinden Babü’l-Mendeb’e kadar etkin olmaları ve onlar karşısında Memlûklerin aciz kalmaları Osmanlı Devletini harekete geçirecektir.

Osmanlı Devleti’nin batıdaki doğal sınırlarına ulaşmasından sonra İslâm ülkelerine yönelmesi tesadüfî değildir. 16. yüzyılın başlarında büyük bir güce ulaşan ve “nizâm-ı âlem” tasavvuruna, yani dünyaya düzen verme iddiasına sahip olan Osmanlı Devleti, Batı’da olduğu kadar Doğu’da ve Güney’de de kendisini kanıtlamak zorundaydı. Üstelik Batı’da mücadele ettiği güçler, güneyde de İslâm dünyasını ve dolayısıyla da Osmanlı Devleti’ni tehdit etmekteydi. Esasında bu mücadele 16. yüzyıldan önce başlar. Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Kuzey Afrika’da Arapların yaşadığı geniş coğrafyada ciddi bir Portekiz ve İspanyol tehdidi baş gösterdi. Sultan II. Mehmed’in İstanbul’u fethinden sonra “Fatih” unvanı alması gibi, 1495-1521 yılları arasında Hindistan’da kurduğu devleti merkez edinerek Arap sahillerine yönelen Portekiz Kralı I. Manuel’in de “Fetihlerin Efendisi” olarak anılmaya başlanması ilginçtir. 1517-1571 yılları arasındaki elli yılı aşkın bir sürede Osmanlı devleti Yemen’den Fas’a kadar (Fas hariç) olan coğrafyaya bütün teşkilatıyla yerleşti.

17. Yüzyılın ikinci yarısında Arap coğrafyası Osmanlılar tarafından on dört merkezden (eyalet) idare ediliyordu. Şehirleşme artmış; göçebe unsurlar daha fazla istikrara kavuşmuştu. Zaman zaman değişmekle beraber, genel olarak 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Arap coğrafyası, Şam, Trablus-ı Şam, Halep, Musul, Bağdat, Basra, Lahsa (Ahsa), Yemen, Mısır, Habeş, Tunus, Trablusgarp, Cezayir-i Garp ve Mekke-i Mükerrerme eyaletlerinden oluştu. Neticede, 17. ve 18. yüzyıllarda Arap coğrafyasında tam bir “Osmanlı Barışı” egemen oldu Genel olarak Osmanlı’nın bölgedeki varlığının sebebi olan Avrupa askerî tehdidinin ortadan kalkması ayrıca 18. yüzyıldan itibaren yerel gelirlerin bu idareyi aynen sürdürmeye yetmemesi, bir kısım değişikliklere gidilmesini ve eski mahalli güçlere idarede daha fazla yer verilmesi sonucunu doğurdu.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce ülkenin güney bölümünü oluşturan Arap coğrafyasının bir kısmı Şili olarak işgal altında olsa bile, büyük bir bölümü Şilen ve hukuken hâlâ Osmanlı egemenliğindeydi. Nitekim 1914’te, Hicaz, Yemen, Basra, Bağdat, Musul, Halep, Suriye, Beyrut, Trablusgarp (burası her ne kadar 1912 Oushy anlaşması ile İtalyanlara bırakılsa da, İtalyanların Şili idaresi sahil kesiminden içeri geçemedi), Mısır (1882’de İngilizler tarafından işgal edilir; ancak, bu, resmen tanınmadığı için Şilen işgal altında olsa bile hukukî bakımından Osmanlı’ya aitti), Tunus (1881’de Fransızlar tarafından işgal edilir; aynı şekilde bu Şili durum karşısında Osmanlı Devleti’nin hukuku saklıydı) eyaletleriyle Kudüs, Bingazi ve Cebel-i Lübnan

Mümtaz Mutasarrıflıkları gibi çok geniş bir Arap coğrafyası kısmen Şilen kısmen de hukukî olarak Osmanlı hâkimiyetinde bulunuyordu. Bu coğrafya, günümüzdeki Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail, Irak, Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Yemen ve Kuzey Afrika'da Mısır (Sudan ile birlikte), Libya ve Tunus devletlerini içine almaktaydı.

Manda Yönetimleri

Birinci dünya savaşı akabinde büyük güçler burada başat güç rolünü üstlenen Osmanlı devletini bertaraf edince dengeler yeniden şekillendi. Savaş sonunda 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanan "Barış Konferansı" çözümden ziyade yeni problemler yarattı. Osmanlı Devleti'nden koparılan Arap halklarının kendi ayakları üstünde duruncaya kadar galip devletlerin mandası altına alınması benimsendi. Dünya'da 19 ve 20. Yüzyılların modern devlet algısı İmparatorluklardan ulus devlete kaymıştı. Batı kendi şartları içinde bunda başarılı da olmuştu. Gerek savaştan önce ve gerekse sonrasında mandasına aldığı bölgelerde de bu tarz devletlerin ortaya çıkmasını menfaatlerine uygun buluyorlardı. Ama bu iş hiç de kolay değildi. Bunu için bütün etnik ve etno-dini guruplar iyice kristalize edilecek ve bu esas üzerine yeni devletler oluşturulacaktı

ETNİK-DİNÎ YAPI VE ÇATIŞMA ALANLARI

Etnik Yapı

Ortadoğu coğrafyası eskiden beri zengin bir etnik çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitlilik hem coğrafyanın yerli halklarından ve hem de tarih boyunca bölgede yaşanan göçlerden beslendi. Güçlü aile/kabile bağları olsa da bu geniş coğrafyada etnik yapıyı net bir şekilde belirleyen güçlü anlayışlar hiçbir zaman oluşmadı. Özellikle İslam'ın coğrafyadaki etkinliği ve bu dinin Arapça ile yayılmış olması Arapça konuşan Ortadoğu halkları arasında müşterek bir bağın kurulmasına imkân verdi. Başka bir ifade ile etnik kimliğin beslediği ve yarattığı "ulus" kavramı burada batılıların anladığı anlamı kazanmadı.

Soğuk Savaş: Başın ABD'nin çektiği Batı Bloğu ile Sovyetler Birliği'nin çektiği Doğu Bloğu arasında, 1947 ile 1991 yılları arasında süren uluslararası siyasi, ideolojik ve askeri gerilim dönemi.

Türkler: Bu coğrafyanın en önemli etnik gurubudur. Türkiye'nin dışında Ortadoğu'nun pek çok yerinde varlıklarını sürdürmektedirler. Türkler İran, Suriye, Irak'ta yoğun bir şekilde yaşarken, birçok yerde de dağınık bir biçimde hayat sürmektedirler. Türklerin Kuzey Afrika'dan Babu'l Mendeb'e kadar tarih içinde varlık göstermeleri yerli halklar ile kaynaşmalarına ve akrabalık tesis etmelerine de imkân tanıdı. Bu yüzden bu coğrafyada Türkçe konuşmasalar bile kan bağı yolu ile Türk asıllı olan büyük kitleler bulunmaktadır. Suriye'de (ağırlıklı olarak Halep ve civarı) ve Irak'ta yaşayan Türkler "Türkmen" olarak anılmaktadırlar.

Farslar: Tarihi Perslerden geldiği kabul edilen ve Farsça konuşan topluluklardır. Ağırlıklı olarak İran'da yaşamakla birlikte köken itibarı ile Kuzey Kafkasya üzerinden gelerek bölgeye yerleştikleri kabul edilmektedir. Bugün İran'da çoğunluğu teşkil eden bir ırk olarak görülen Farslar esas itibarı ile bir ırktan ziyade kökleri itibarı ile çeşitli ırkların karışımından meydana gelmişlerdir. Tatlar, Talışlar, Gilekler, Mazandaranîler (Teberiler), Lekler Farslar'ın alt guruplarını oluşturmaktadırlar. İran'da Pehlevî Devleti'nin kuruluşuna kadar (1925) bu halklar birbirinden bağımsız gevşek bir federatif yapı ile yaşamışlardır.

Araplar: Sami ırkının bugün yaşayan gurubu Araplardır. Başka bir ifade ile anayurtları ağırlıklı olarak Arap Yarımadası olan halklardır. Arap kelimesine farklı anlamlar yüklenmekle birlikte kabul gören en yaygın anlamı “çöl veya çölde yaşayan kimsedir ki, Arapların “göçebe” kimlikleri ile uyumaktadır. Ancak Araplar tanımlanırken de yaşadıkları yerlere, kökenlerine göre bazı sınıflandırmalar yapılmaktadır.

a) *Arab-i bâide (Kaybolan Araplar):* Bu guruptakiler, tarihin eski devirlerinde yaşamış olup daha sonra çeşitli sebeplerle yok olmuşlardır. Kur’an’da ve eski Arap şiirinde sözü edilen Âd, Semûd, Medyen, Tasm, Amâlika, Câsim, Abdi Dahm, Ubeyl, Hadûra, Cedîs ve Birinci Cürhüm kavimleri Arab-ı bâidedendir. Eski çağlarda bunlar Arabistan’da çeşitli devletler kurarak Suriye ve Mısır’a kadar yayılmışlardır.

b) *Arab-ı bakiye (Kalan Araplar):* Bu gün varlıkları devam eden Araplara verilen isimdir. Bunlar da iki kısma ayrılmaktadırlar.

1) *Arab-ı âribe:* Arap kabilelerinin iki büyük kolundan biri olan Kahtanîlere mensup olan Araplardır. Anavatanları Yemen’dir. Kendi aralarında da guruplara ayrılmaktadırlar. Zaman içinde Yemen’den Orta Arabistan’a ve oradan Basra Körfezi’ne yayıldılar.

2) *Arab-ı Müsta’ribe:* Köken olarak Arap olmayıp, Araplar ile karışarak Araplaşanlara verilen isimdir.

Dinî Çeşitlilik

Ortadoğu’nun en önemli özelliklerinden bir tanesi kuşkusuz dinî çeşitliliğidir. Tarih içinde gerek semavî (vahye dayalı) ve gerekse semavî olmayan bütün din, inanç ve anlayışlar bu coğrafyada yeşerdi ve nerdeyse hepsinin -farklılaşarak da olsa- günümüze kadar ulaşan müntesipleri oldu. Ancak en sonuncusu olmasına rağmen günümüzde bu coğrafyaya asıl rengini veren ve çoğunluğun bağlı olduğu din İslam’dır. Ardından Hıristiyanlık ve Yahudilik gelmektedir. Örneğin Yezidilik bunlardan bir tanesidir. Bağlılarının sayıları az da olsa İran’ın eski dini olan **Zerdüştlük/Zoroastrianizm** ve Kur’an’da da ismi geçen **Sabiilik** de hâlâ varlıklarını sürdürebilmektedir. Din, semavi olsun veya olmasın Ortadoğu tarihinde daima belirleyici bir rol oynadı.

Yezidilik: Kökü Emeviler zamanına kadar indirilen ve İslam ile putperest inançların karışımından meydana gelen bir dindir. Melek Taus diye isimlendirdikleri Şeytan’a tapmaları ile tanınmışlardır. Suriye’de ortaya çıkmasına rağmen Kuzeybatı Irak’ta Sincar dağlarında Kürtler arasında gelişmiştir. Bu gün ağırlıklı olarak Irak’ta yaşamakta olup yeni Irak anayasasında da kabul edilen etno-dinî bir guruptur.

Zerdüştlük/Zoroastrianizm: Monoteist bir inanç biçimi olup Zerdüş’tün öğretilerini içermektedir. Sasaniler döneminde etkin olan bu inanç sistemi bu gün İran’da Yezd ve Kirman bölgesi ile Gabariler arasında yaşamaktadır. Pek çoğu Hindistan’a göç ederek orada Parsi topluluğunu oluşturdular. Kutsal kitapları Zend Avesta’dır.

Sabiilik: Aydınlık ile karanlık arasındaki düalizme dayandırdıkları inanç sistemlerinde, maddî evrenin dolayısıyla bedeninin de kötü olduğuna inanırlar. Ruhun beden hapishanesinde olduğunu kabul ederler. Genellikle İran’ın Ahvaz ve Hurremşehir bölgesi ile Irak’ta Ammara, Bağdat ve Basra gibi bölgelerde yaşamaktadırlar. Mandiler olarak da tanınırlar.

İslam: M.S. 7. Yüzyılda Hz. Muhammed'e vahiy edilen bu din önce Mekke'de, ardından Medine ve Arap yarımadasında yayıldı. Hz. Muhammed'e 610 yılından itibaren gelen vahyin neticesinde nazil olan Kur'an'ın hükümlerini benimseyenlere mümin ve Müslüman denilmektedir.

Sünnîlik içinde istisna teşkil eden ikinci hareket ise *Vehhâbiliktir*. 18. Yüzyılda Osmanlı topraklarında, Orta Arabistan'da Hanbeli mezhebinin yeni bir yorumu olarak ortaya çıkan bu hareket, diğer mezheplerin bazı yaklaşımlarını, tasavvufî gurupların ise bütün fikirlerini reddetmektedirler. İslamı doğduğu ilk saf şekliyle yaşama ve yaşatma iddiasında olan bu hareket, önce Osmanlı Devleti'nin otoritesine karşı gelerek siyasallaştı.

Şiilik, Sünniliğin karşısında yer alarak İslam tarihinde siyasi tavır gösteren ilk harekettir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra Halifeliliğin onun akrabası ve damadı olan Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunan guruptur. Özellikle Hz. Ali'nin 661 tarihinde öldürülmesinden sonra organize olmuşlar ve Müslümanların önderi olan Emirülmüminin (İmamet) vasfının Hz. Ali'den sonra onun soyundan (Ehl-i Beyt'den) gelenlerde olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre bu sadece bir hak olmayıp aynı zamanda Kur'an'ın bir emridir.

Hıristiyanlık: İslamdan sonra Ortadoğu'da en yaygın din Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlığın doğduğu ve geliştiği coğrafya olması hasebi ile tabii olarak bu dinin bütün mezhepleri ve hatta birçoğunun dini merkezleri de bu coğrafyadır. İstanbul merkezli olduğu kabul edilen Ortodoksluk, Roma kaynaklı Katolikliğin yanı sıra Antakya ve İskenderiye Hıristiyanlığını temsil eden kiliseler hep var olagelmışlerdir. Bu mezhepler inanç ihtilaflarının dışında Kutsal mekânlar üzerindeki anlaşmazlıklarını da günümüze kadar taşıdılar. Kiliseler arasındaki itikadî ihtilaflar konumuz dışındadır. Ancak Ortodoksluk Doğu Kilisesini (İstanbul merkezli) temsil ederken, Katoliklik de Batı Kilisesini (Roma) temsil etmektedir.

Diğer Sorunlar ve Çatışma Alanları

Jeopolitik önemini detayları ile verdiğimiz bu coğrafya tarihin değişik devirlerinde çatışmalara sahne oldu. Çağımızda bölgede istikrardan çok çatışma hâkimdir. Bu çatışmaların bir bölümü yukarıda zikredilen yerel özelliklerinden bir bölümü de dış dünyanın bölge üzerindeki rekabettinden kaynaklanmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin en fazlası bu bölgededir.

Sınırlar: Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede menfaati olan Avrupalıların denetiminde ortaya çıkan devletler ve sınırların nerede ise tamamı yapay özellikler taşımaktadırlar. Geçmişte net bir şekilde çizilmiş sınırları olmayan Araplar bu sınırlar ile adeta kısaç altına alındılar. Sınır çizimlerinde egemen olan anlayış Avrupalı emperyalistlerin menfaatleri idi.

Filistin Sorunu ve Arap-İsrail Çatışması: Ortadoğu'nun en canlı sorunudur. Sadece bölgesel barışı değil dünya barışını etkilemektedir. Filistin'de Yahudi Devleti kurmayı amaçlayan Siyonizm fikri ile başlayan sorunun bir tarafında İsrail diğer tarafında da Filistinliler bulunmaktadır.

Bu Özetin tamamını,Çıkmış Sorularını,Deneme Sorularını adresinize gönderiyoruz!...

Tıklayınız

<https://www.kolaysinavlar.com/modern-ortadogu-tarihi-ady212u?search=TAR310U>